

ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ КІНЦЯ ХХ–ХХІ СТОЛІТТЯ

Федько А.В.

Інститут мистецтв

Київського університету імені Бориса Грінченка

В статті аналізується образ Тараса Шевченка у контексті сучасних мистецьких практик незалежної України. Трактуювання постаті Кобзаря в образотворчому мистецтві переважно обмежувалося варіативними портретами, джерелами для яких були фотографії та автопортрети. Виявлено, що за часів незалежної України відбулась еволюція образу видатного поета в образотворчому мистецтві від узагальненої героїчної монументальності до індивідуальної авторської інтерпретації. Художники звернули увагу на глибоко драматичний внутрішній світ поета, використовуючи нові засоби вираження, залучаючи іронію і сарказм.

Ключові слова: Тарас Шевченко, портрет, сучасне українське мистецтво, деканонізація.

Постановка проблеми. Тарас Шевченко – символ патріотизму й боротьби за свободу української нації. Це людина, яка, незважаючи на драматичну долю, завжди пам'ятала про Україну. Вся літературна й художня спадщина поета проникнута любов'ю до українського народу. Саме тому художники України завжди надихалися образом Тараса Шевченка, його поетичними рядками, віртуозним володінням пензлем.

Протягом ХХ століття образ Тараса Шевченка став ідеалом борця за народну гідність і свободу, у якому індивідуальне, особистісне, поступилося місцем героїчному. В образотворчому мистецтві сформувався зображальний канон, що залишив поза увагою індивідуальні риси характеру поета, психологічні особливості його натури. Трактуювання Кобзаря переважно обмежувалося варіативними портретами, джерелами для яких були фотографії та автопортрети. Проте, за часів незалежної України митці намагаються переосмислити образ національного героя, звертаючи увагу на глибоко драматичний внутрішній світ поета, використовуючи нові художні засоби, залучаючи іронію і сарказм. Особливо гостро це питання стоїть в наш час, коли Україна духовно відроджується та бореться за утвердження територіальної цілісності. Образ Тараса Шевченка повинен сприйматися не тільки як уособлення сили й енергії нашого народу, а як харизматична, з внутрішніми протиріччями індивідуальність, що знайшла в собі сміливість вголос говорити про незалежність України. Сучасні митці прагнуть змінити ракурс та точку зору на постать Шевченка, процес «деканонізації» розкриває грані характеру поета з висоти буремних подій сьогодення.

Актуальність роботи полягає у виявленні й аналізі портретів Тараса Шевченка, створених художниками незалежної України, першої спроби інтерпретації його образу у контексті сучасних драматичних подій, пошуку й відзначення нової міфології образу поета на початку ХХІ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із дослідників прижиттєвої іконографії Тараса Шевченка був В. Яцюк. Науковець ретельно зібрав для нащадків автопортрети й фотографії поета, портрети у виконанні сучасників, створюючи багатомірний образ лірика і бунтаря, духовного батька української нації [9].

Дослідники І. Гончар [4], О. Відоменко [3], І. Дзюба [5] по-новому оцінили місце і роль Т. Шевченка в історії культури України, аналізуючи його світоглядні позиції, ставлення до релігії, атеїзму, проблем гуманізму, історії української культури.

Проте, у сучасному мистецькому просторі небагато робіт, присвячених проблемі інтерпретації образу поета в українському мистецтві початку ХХІ століття. Варто звернути увагу на дослідження Г. Скляренко, яка у своїй статті відстежує протиріччя в інтерпретації вітчизняним мистецтвом творчості Тараса Шевченка протягом ХХ ст., підкреслює постійну актуальність його доробку в пошуках шляхів національної ідентичності та розбудови культури [8]. Представлена робота, не претендуючи на вичерпність, досліджує інтерпретацію образу Шевченка митцями незалежної України у контексті сучасних мистецьких практик.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження інтерпретації образу Тараса Шевченка в українському мистецтві набуло значної активізації упродовж останніх декількох років, що пов'язано із 200-літнім ювілеєм із дня народження поета та політичними подіями на Сході України. Постать Кобзаря стала символом нескореності й свободи. На сьогодні вкрай важливо дослідити, які зміни відбулися в інтерпретації образу поета за останні роки, які новації впроваджують сучасні митці на початку ХХІ століття для створення найвідомішої постаті української культури.

Метою статті є характеристика етапів еволюції образу Тараса Шевченка протягом ХХ–ХХІ століть з поглибленим аналізом інтерпретації образу поета митцями незалежної України.

Виклад основного матеріалу. За часів Радянського Союзу було штучно створено культ особи як специфічне єдиновладдя тоталітарного типу. Суть цього явища полягала в завищеній оцінці функцій та ролі політичного лідера в історії. Мистецтво сформувало канонізований образ Тараса Шевченка, в якому драма особистості поета була прихована за образом героя і бунтаря. Митці десятки років зображали Кобзаря, використовуючи академічні методи й принципи, засновані на традиціях реалістичного живопису. За допомогою системи згармонізованих композиційних пропорцій, академічного рисунку й живописних акцентів, формувалася монументальна постать героя-поета. Таким Тарас Шевченко постає у творах видатних українських живописців – І. Іжакевича «Тарас-пастух» (1935), П. Сулименка «Вручення відпускної Тарасу Шевченко» (1949), М. Божія «Думи мої, думи...» (1959–1960).

Художники незалежної України намагаються поглибити трактування образу Шевченка, звертаючи увагу на індивідуальні, особистісні риси, що є у кожної людини. Вкрай актуальним є визначення місця поета у сучасних політичних і культуротворчих процесах. Особливо гостро це питання стоїть в

наш час, коли Україна духовно відроджується та бореться за утвердження своєї територіальної цілісності, і Тарас Шевченко сприймається як уособлення сили й енергії нашого народу. Навпевне, ще ніколи образ Шевченка, позбувшись ідеологічних нашарувань, не був настільки актуальним, а сам поет – таким людським, близьким до «живих і мертвих, і ненароджених».

Сучасне мистецтво на початку XXI ст. характеризується відсутністю естетичних обмежень художньої мови. Розмитість жанрів, стилів дає змогу митцям вільно комбінувати прийоми й засоби мистецької мови. Саме такий підхід до трактування постаті Тараса Шевченка дозволяє художникам незалежної України презентувати поета не як ідеальну культову особу, а як талановитого митця трагічної людської долі.

На хвилі патріотизму «неканонічний» образ Кобзаря зазвучав з новою силою і став невід'ємною частиною сучасного культурного простору нашої держави. Художники прагнуть змінити ракурс та точку зору на постать великого поета, вбудовуючи його персону у сучасний культурний простір, насичений іконами поп-культури, шоу-бізнесу й спорту, іноді з гумором, іронією чи сарказмом демонструючи багатомірність природи поета.

Унікальною роботою є серія «200 портретів Тараса Шевченка» (2013) 91-річного дідуса Федора Кучера, який живе у місті Сміла на Черкащині. За радянських часів художник малював портрети переможців соціалістичних змагань з медалями та орденами для дошки пошани Смілянської міської компартії. До 200-річного ювілею Шевченка Федір Кучер вирішив намалювати двісті його портретів, тиражованих на кшталт серій Енді Уорхола. Вони виглядають так, ніби щойно зійшли з конвейєру – знайти відмінності між ними практично неможливо. Але абсолютно унікальні портрети приховують історію життя простого художника-аматора та його щире відданість постаті Кобзаря. Шевченко для Федора Кучера – найбільший авторитет у житті. Саме тому чоловік і вирішив створити на 200-річчя дві сотні його портретів.

Олег Шупляк (1967 р. н.), відомий картинамілюзіям з подвійним змістом, теж приєднався до Шевченкіани, створивши серію «Тарас Шевченко». З одного боку – це звичайні пейзажі, але, якщо придивитися, то з-за дерев, будинків, хмар неначе «виринають» портрети Тараса Шевченка. Це художні оптичні ілюзії, при розгляді яких виявляється прихований сенс: за осінніми листям – око, за силуетом кобзаря з кобзою – вуса й підборіддя. Свою першу картину з подвійним змістом художник написав у 1991 році. Традиційний український пейзаж – силуети дніпровських круч і грозового неба – перетворюються на риси обличчя Тараса Шевченка. Сам художник називає свої картини «двовзорами», а мистецтво чарами [7]. Для митця принципово важливо, щоб елементи картини змістовно й логічно створювали єдину композицію.

Відомі одеські митці Ігор Гусев (1970 р. н.) та Сергій Зарва (1973 р. н.) створили досить несподіваний образ Тараса Шевченка у вигляді футболіста. Так склалося, що на Україні одне з найпоширеніших прізвищ належить всесвітньовідомому футболісту Андрію Шевченко, який прославив Україну на спортивних аренах світу. Художники вирішили зруйнувати канонічні межі образу великого поета в картині «Кобзар атакує» (2009). Об'єднуючи портретне зображення Тараса з постаттю Андрія, художники не намагаються глузувати й знімати поета з п'єдесталу. Навпаки, вони у

такий сюрреалістичний спосіб, проте академічно й фахово, вбудовують канонізований образ у сучасний контекст. Сцена футбольної атаки перетворює поета на провідного гравця, активного й запального, яким, можливо, й був Тарас Шевченко. Разом з тим, стрімка спортивна фігура у шортах і майці різко контрастує з традиційно суворим, спокійним обличчям поета. Контраст сучасної динаміки й канонізованої статичності, що підсилюється загальновідомими «інтелектуальними» паузами футболіста Шевченка й стрімкістю думки поета, створює непередбачувану іронічну гру й складний символічний контекст образу.

Київський художник Микола Журавель (1969 р. н.) в рамках арт-проекту «Ми просто йшли...» (2014) презентував своє бачення Кобзаря. На полотнах «Шевченко» та «Повернення до Києва» поет постає в образі нашого сучасника, людини XXI століття. Художник декорує портрет металевими деталями, що перетворює Шевченка в своєрідного українського «термінатора» як борця за справедливість. Несподівано для глядача Микола Журавель зображає оголеного Тараса Шевченка, що динамічно крокує уперед. Художник перетворює людину, що йде, на символ руху, не зважаючи на негарзди й складнощі. Оголеність сприймається як відвертість, чистота почуттів і думок, що була закладена у мистецьку спадщину грецькою архаїкою, скульпторами XX століття – В. Мухіною, А. Джакометті. Неідеалізовані пропорції звичайної людини створюють ту напругу сприйняття, що дозволяє відчутти єдність героїки і земного життя у трактуванні образу поета на початку XXI століття.

Львівський художник і дизайнер Ростислав Лужецький у своєму полотні «Сон» (2014) зобразив Шевченка, вкритого білою прозорою драперією. Біла тканина нагадує саван, адже сон – це межа між світом живих і світом мертвих. Але художник змалював поета з широко відкритими очима, так, начебто він напружено вдивляється у глядача й прискіпливо розглядає нашу дійсність. Антитеза «життя – сон» створила символічний образ поета, творчість якого залишається актуальною до сьогоднішнього дня. Суворий погляд крізь прозоре простирadlo змушує сучасників не тільки згадувати літературну творчість Кобзаря, а й відчувати майже матеріальну присутність Тараса Шевченка у вирії драматичних подій початку XXI століття.

Своє несподіване для глядача трактування образу поета художниця Надія Нікіфорова (1953 р. н.) представила 2014 року у монументальному портреті Тараса Шевченка «Вічність». В основі живописного твору – фото 1859 року, з якого Тарас Шевченко роком пізніше створив офорт. Портрет поета було складено із 144 фрагментів, на кожному з яких зображено мініатюрні копії робіт Шевченка, власні ілюстрації художниці до його творів, портрети гетьманів України, козаків-мамаїв, українські краєвиди. Так, в одному портреті, художниця закарбувала коротке, але насичене подіями, життя поета. І якщо відійти подалі, то всі маленькі деталі зберуться в картину життя під назвою «вічність», де кожна часточка знаходиться на своєму місці.

У драматичні часи сьогоднішнього дня, коли країна і світ не зводять очей з українського політичного простору, митці в черговий раз поєднують образ Шевченка із суспільними настроями. Від початку подій на Майдані й до сьогодні, у віртуальній мережі та на вулицях міст України, з'являються інтерпретації образу Тараса Шевченка – іноді озброєний та насуплений, у кожусі, подекуди у військовому вбранні чи у спортивному одязі.

Шевченко із стін будинків, парканів і бетонних огорож вринається у натовп і начебто переживає разом із країною складні її часи. Його поезія актуальна, а вірші стають гаслами сотні тисяч людей. Так, на стіні харківської 17-поверхівки художниками творчої групи «Kailas-V» у 2014 році створено найбільший в Україні портрет Кобзаря. Загальна площа графіті складає близько 500 кв. м. За словами керівника творчої групи Яни Волк, було обрано портрет немолодого Шевченка з портрету Івана Крамського, щоб передати глибину мудрості поета [6].

Демонстрацією буремних подій на Євромайдані стала картина Юрія Шаповала «Григорович проти...» (2014). На тлі палаючого середмістя зображено Тараса Шевченка з шиною на плечі. Поет стурбовано оглядає навколишній простір, він проти того, що роблять з ньєюкою можновладці та зробить все, щоб зупинити безлад.

Серія «Шевченкіана» Андрія Єрмоленка складається з шістьох полотен, зображення на яких виконано у техніці цифрового друку [2]. На кожному полотні розміщено композицію, де фігура Тараса Шевченка займає центральне місце. Художник несподівано поєднує впізнаване обличчя Шевченка з атрибутами сучасної масової культури, перетворюючи поета на Будду, Елвісу Преслі, супермена з голлівудського блокбастера. На інших трьох полотнах Шевченко постає перед глядачем як представник різних верств населення сучасної України – бізнесмена біля дорогого авто, працівника ДАІ, звичайного тракториста. У 2014 році художник створив кольорову версію «Шевченкіани». Чорно-білу стриману фотографічність змінило контрастне різнобарв'я, яке іронічно вбудувало образ Шевченка у простір сучасної поп-культури.

Висновки і пропозиції. Звернення до образу поета вимагало від художників ХХ століття певного рівня осмислення тих духовних засад, які знайшли

відображення у його поетичних творах. У живописних полотнах М. Дерегуса, Г. Меліхова, М. Божія, Г. Неледві, В. Рижиха і багатьох інших видатних українських художників сформувався героїчний образ Тараса Шевченка. З біографії поета обиралися піднесено-драматичні події, завдяки фундаментальній професійній школі академічного мистецтва, образ монументалізувався, перетворювався на узагальнено-героїчний.

У дев'яності роки ХХ ст., не перериваючи традицій, що заклалися у трактуванні образу національного героя, художники намагалися зняти на шарування ідеальності Тараса Шевченка.

У творчості українських художників початку ХХІ століття – І. Гусева, О. Шупляка, М. Журавля, Р. Лужецького, Н. Нікіфорової, Ю. Шаповала, А. Єрмоленка образ Тараса Шевченка постає у різних, іноді досить епатажних інтерпретаціях. Поет не просто перетворюється на звичайну людину, а стає невіддільною й важливою частиною сучасної української спільноти. Вбудовуючи образ поета у сучасний соціальний контекст, насичений військовими протистояннями, гонитвою за матеріальним статком, митці намагаються зосередити увагу на необхідності духовного зростання, про яке у своїх творах писав Кобзар.

Шевченка називають пророком, його вірші, на відміну від багатьох його сучасників, досі актуальні для України. Для українців великий Кобзар означає так багато, що створюється ілюзія, ніби ми все про нього знаємо, все розуміємо, і він завжди з нами. Та це лише ілюзія. Шевченко – явище невичерпне та нескінченне. Волею історії він ототожнений з Україною і разом з буттям рідної держави продовжується нею, вбираючи в себе нові дні й новий досвід народу, відгукуючись на нові болі та думи. Він росте й розвивається увирі історії, і нам ще довго йти до його осягнення. Ми на вічному шляху до Шевченка...

Список літератури:

1. Автопортрети Тараса Шевченка: [Альбом / Упоряд. і авт. вступ. ст. Л. В. Владич]. – К.: Мистецтво, 1973. – 79 с.
2. Андрій Єрмоленко: я не екстреміст, не агресор, я – митець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vgolos.com.ua/>
3. Відоменко О. А. Сумна і радісна Шевченкіана [Текст] / О. А. Відоменко. – Хмельницький: Поділля, 1996. – 53 с.
4. Гончар І. М. В творчому полоні над образом Т.Шевченка // Спогади 1936–1942 рр. НЦНУ «Музей Івана Гончара», б/н. – Рукопис. – С. 15.
5. Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість [Текст] / І. М. Дзюба. – К.: Києво-Могилянська академія, 2008. – 718 с.
6. На стіні дома в Харківці рисують портрет Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbnews.com.ua/ua/news/133255/>
7. Олег Шупляк: «Живопис може творити чудеса» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nday.te.ua/oleh-shuplyak-zhyvopys-mozhe-tvoryty-chudesas/>
8. Складенко Г. Я. Інтерпретації образу Тараса Шевченка в українському мистецтві ХХ століття / Г. Я. Складенко / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/44%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/44%20(1).pdf)
9. Яцюк В. М. Віч-на-віч із Шевченком [Текст]: іконографія 1838-1861 років / В. М. Яцюк. – К.: Балтія Друк, 2004. – 112 с.

Федько А.В.

Институт искусств

Киевского университета имени Бориса Гринченко

**ЭВОЛЮЦИЯ ОБРАЗА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
В УКРАИНСКОМ ИСКУССТВЕ КОНЦА XX-XXI ВЕКА****Аннотация**

В статье анализируется образ Тараса Шевченка в контексте современных художественных практик независимой Украины. Трактовка Кобзаря преимущественно ограничивалась вариативными портретами, источниками для которых были фотографии и автопортреты. Однако во времена независимой Украины художники пытаются переосмыслить образ национального героя, обращая внимание на глубоко драматический внутренний мир поэта, используя новые средства выражения, привлекая иронию и сарказм.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, портрет, современное украинское искусство, деканонизация.

Fedko A.V.

Institute of Arts

Borys Grinchenko Kyiv University

**EVOLUTION OF THE IMAGE OF TARAS SHEVCHENKO
IN UKRAINIAN ART OF THE END OF XX-XXI CENTURY****Summary**

This article analyzes the image of Taras Shevchenko in the context of contemporary art practices of independent Ukraine. Interpretations of Kobzar were mainly limited to variation of portraits, sources for which were photos and self-portraits. However, in independent Ukraine artists are trying to rethink the image of national hero, paying attention to the dramatic and deep inner world of the poet, using new means of expression, which involve irony and sarcasm.

Keywords: Taras Shevchenko, portrait, modern Ukrainian art, decanonization.

УДК 75.071.1(477.43)

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОГО СТАНОВЛЕННЯ ХУДОЖНИЦІ ОЛЬГИ ЖУДИНОЇ**Шульц Н.А.**

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

У статті розкриваються аспекти формування творчої особистості Ольги Жудіної. Акцентовано увагу на художню освіту. Через призму родинних зв'язків з художником і педагогом Дмитром Жудіним розглядається її творча майстерність. Розкриваються етапи творчого шляху художниці, індивідуальні методи образотворення її творчості. Аналізується жанрова та сюжетно-тематична характеристика робіт Ольги Жудіної.

Ключові слова: мистецтво, творчість, художник, живопис, графіка, портрет.

Постановка проблеми. Творча художня індивідуальність митця – це вроджене обдарування, яким художник вільно користується для вираження естетичних ідей. Його діяльність не можна назвати якоюсь ненавмисною суб'єктивною доцільністю у вільному прояві уяви і розсуду. Ще менше підстав твердити, що художня творчість – лише «вираження прагнень художника». При всій важливості ролі образу в художній творчості слід пам'ятати, що світова історія здійснюється у вищій і важливішій сфері, ніж особистий інтерес і спонукання. Воля і дії митця, що сформовані суспільством, підкорені суспільним закономірностям, потребам й інтересам.

Поступальний історичний розвиток суспільства завжди пов'язаний і багато в чому залежить від конкретних непересічних особистостей, особливо, коли йдеться про історію художньої культури і мистецтва. Талановиті художники становлять масив мистецького середовища, який і визначає прікметний художній образ певного часу і простору.

Натомість серед мистецького загалу завжди є імена знакові, що відіграють значну роль у розвитку образотворчих тенденцій. До них можна віднести імена художників Дмитра Жудіна та його доньки Ольги Жудіної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростання інтересу до мистецької спадщини українського народу є домінуючою ознакою культурологічних і мистецтвознавчих досліджень другої половини XIX – першої половини XX ст. Особливу увагу фахівців привертають малодосліджені епізоди історії мистецтва нашого народу. Повернення наукової спадщини діячів української науки, освіти й культури, усвідомлення буття українського народу в нових культурно-історичних і політичних реаліях сприятиме піднесенню національної свідомості, створенню нової системи духовних цінностей.

Критичний аналіз джерелознавчої бази продемонстрував цілковиту відсутність ґрунтовних і системних досліджень творчої спадщини Ольги Жудіної. Дослідження розпочиналося на основі розгляду